Derleme Sözlüğü'nde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler II

Doç. Dr. Aysu Ata*

Dil devriminin başlangıç yıllarında Anadolu ağızlarında kullanılıp da standart Türkçede bulunmayan kelimelere büyük önem verilmişti. Türk Dil Kurumu'nun kurulduğu yıl Hamit Zübeyr Koşay ve İshak Refet[2] tarafından yayımlanan *Anadilden Derlemeler* büyük ilgi görmüştü. Türk Dil Kurumu da konuyla ilgilendi ve uzun yıllar süren bir derleme çalışmasına başlandı. *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*[3] adı altında altı cilt yayımlandı. 1960'da yeni bir derleme faaliyetine başlandı. Daha önceki sözlüğü düzeltme, eksiklerini tamamlama ve genişletme amacıyla yapılan yeni derleme çalışmaları sonunda 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*[4] (DS) ortaya çıktı.

Derleme çalışmaları başlangıçta Türk dilini sadeleştirmede halk ağzından yararlanma amacı güdüyordu. Bu konuda fazla başarılı olduğu söylenemezse de Anadolu ağızlarının oldukça yetkin bir diyalektoloji sözlüğü meydana getirilmiş oldu.

---

* AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Bu yazı "Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu" (25-27 Ekim 2000, Marmaris-Muğla)'nda bildiri olarak sunulmuş ve Muğla Üniversitesi Yayınları:23, Rektörlük Yayınları:14, Muğla 2001, s. 35-43'te yayımlanmıştır. Fakat söz konusu yayında transkripsiyon işaretlerinin hiçbirisi tanımlanmadığından yazı anlaşılamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle yeniden yayımlanması zorunlu olmuştur.

[2] H. Zübeyr, İ. Refet, *Anadilden Derlemeler*, Hakimiyeti Milliye Matbaası 1932.

H. Koşay, O. Aydın, *Anadilden Derlemeler II*, TDK, C.I.19, Ankara 1952.

[3] *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Degisi. C. 1: A-D*, İstanbul 1939; *C. 2: E-K*, İstanbul 1941, *C. 3: L-Z*, İstanbul 1942; *C.4: Ulama A-Z*, İstanbul 1951; *C.5: İndex*, İstanbul 1957; *C.VI: Folklor Sözleri*, Ankara 1952.

[4] *Derleme Sözlüğü. I. A*, TDK Yayınları:211, Ankara 1963; *II. B*, Ankara 1965; *III. C-Ç*, Ankara 1968; *IV. D*, Ankara 1969; *V. E-F*, Ankara 1972; *VI. G*, Ankara 1972; *VII. H-İ*, Ankara 1974; *VIII. K*, Ankara 1975; *IX. L-R*, Ankara 1977; *X. S-T*, Ankara 1978; *XI. U-Z*, Ankara 1979; *XII. Ek-I*, Ankara 1982.

Söz Derleme Dergisi'ndeki dil malzemesi çeşitli dilciler tarafından araştırma konusu yapıldı. A. Tietze, "Anadolu Türkçesinin Tabakalanışı[5]" adlı yazısında *Anadolu Türkçesinin esas tabakası Türklerin Anadoluya gelip yerleştikleri anda kullandıkları dildir. Hemen söylemek lazımdır ki Oğuzların o zaman konuştukları Türkçe tarihsiz bir dil değildi, kendi tarihi gelişmesi neticesi oldukça kompleksleşmişti. Türklerin eski komşuları olan Toharlardan, Moğollardan alınmış kelimeler vardı, bilhassa kuvveli İran kültür tesirleri ve İslamlaşma devresinin yadigârı olan Arapça unsurlar boldu...* diyerek Anadolu Türkçesinin ortaya çıkışını yedi tabakada değerlendirmiş, esas tabakayı Türklerin Anadolu'ya beraberlerinde getirdikleri dile ayırmış ve bu dildeki alıntı kelimelere dikkati çekmiştir.

Tietze'nin de dediği gibi bugün Anadolu ağızlarında Moğolca, Arapça, Farsçadan ve diğer pek çok dilden alıntı kelimeler vardır. Ve bu alıntı kelimeler üzerinde değerli çalışmalar yapılmıştır[6]. H. Eren'in bu konudaki eksikleri tamamlayan ve kimi yanlışları düzelten "etimoloji araştırmaları" ve "etimolojik sözlüğe katkılar" başlıklı yazıları konuyu genişletmiştir.

---

[5] *Bilimsel Bildiriler 1957*, s. 71-76.

[6] G. Meyer, *Türkische Studien I. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen*, Wien 1893; A. Caferoğlu, "Azerbaycan ve Anadolu Ağızlarındaki Moğolca Unsurlar", *TDAY* 1954, s.1-11; H. Eren, "Anadolu Ağızlarında Rumca, İslavca ve Arapça Kelimeler", *TDAY* 1960, s. 295-371; A. Tietze, "Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch", *Oriens* 8 (1955), s.204-257; "Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache", Oriens 10 (1957), s.1-47; "Direkte Arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch", *Mélanges Jean Deny*, Ankara 1958, s. 255-333; "Einige weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch", *Németh Armağanı*, Ankara 1962, s. 373-388; "Persian Loanwords in Anatolian Turkish", *Oriens* 20 (1967), s. 125-168; *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch*, (Derleyen: M. Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:26, İstanbul 1999.

Gerçekte Anadolu ağız malzemesine, yurdumuza dalga dalga gelen çeşitli Türk boylarının söz varlıkları da karıştı[7]. Kırım Tatarları, Türkmenler, Azeriler, Uygurlar, Afganistan'dan gelen Kazak ve Tatar boyları Anadolu'nun potasında eriyerek, söz varlıklarından anılar bıraktılar.

Yine Tietze'nin yukarıda işaret ettiği ve bizim de katıldığımız bir görüşle; Anadolu Türkçesinin esas tabakasını oluşturan Oğuzların Anadolu'ya gelip yerleştikleri anda kullandıkları dil tarihsiz bir dil değildir, Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden yani VII. yy'dan başlayarak takip edebildiğimiz bir dildir. Bazı türkologlarca Eski Türkçe bazılarınca Eski Türkçe ve Orta Türkçe diye adlandırılan Türk dilinin VII ve XIII. yy.'lar arasındaki döneminde yazılı metinlerde geçen söz varlığının Anadolu ağızlarındaki tespiti çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bildiri başlığındaki "en eski" ifadesi, Türk dilinin bu dönemleri için kullanılmıştır.

Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerine ait yazılı malzemelerde XIII. yüzyıldan sonra meydana gelen bağımsız yazı dillerinin özelliklerini tespit etmek mümkün olmuş ve bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır[8]. Özellikle Divanu Lugati't-Türk'te "Oğuzca" kaydıyla verilen dilbilgisi malzemesi ve leksik malzeme ortaya konulmuş durumdadır.

---

[7] H. Eren, "Anadolu'da Kafkasya Türkleri", *TDAY-Belleten 1961*, Ankara 1988, s. 319-357.

[8] C. Brockelmann, "Mahmud Al-Kaşgari über die Sprachen und Stamme der Türken im XI. Jahrhundert, *Körösi Csoma Archivum* Bd. 1 (1921), s. 26-40; T. Banguoğlu, "Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine", *TDAY* 1959, s. 1-26; "Oğuz Lehçesi Üzerine", *TDAY* 1960, s. 23-48; R.R.Arat, "Anadolu-Türk Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair", *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s. 228; Z. Korkmaz, Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *Birinci Türk Dili Bilimsel Kurultayı*, 1972, (Ankara 1975), s. 433-446; "Kaşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi", *Türk Dili (Divanü Lûgat-it-Türk Özel Sayısı)*, S.253 (Ekim 1972), s.3-19.

Ayrıca, VII ve XIII. yy yazılı metinlerinde geçen verilerin işlendiği sözlük ve etimolojik sözlük çalışmalarında kelimelerin Güney-Batı Oğuz grubu Türkçelerinden Osmanlıca veya Türkiye Türkçesi ile tespiti *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* ve *Söz Derleme Dergisi*, *Derleme Sözlüğü* yolu ile yapılmıştır. *Derleme Sözlüğü*'ndeki VII-XIII. yüzyıla ait kelimeleri ortaya koyarak VII. yüzyıl ile XX. yüzyıl Anadolu ağızları arasındaki dil bağını kurmaya çalıştığımız bu çalışmada, kelimelerin XIII. yüzyıldan sonra Türkiye Türkçesi ile yazılmış metinlerde geçip geçmediğini de *Tarama Sözlüğü*'ndeki tespitlerimiz ile belirtmiş bulunuyoruz. Ele alınan her kelime için söz konusu dönemlere ait metinlerden birkaç örnek verip, bu kelimelerin eski Türkçe dönemi sözlüklerinde ve etimolojik sözlüklerde geçtiği sayfa numaralarını vermekle yetindik.

Derleme Sözlüğü'ndeki bu Türkçe verileri araştırmak, Orta Türkçeden beri ağızlarda kullanılan ama standart dilin çevrimine girmeyen sözleri ortaya koymak her zaman bana çoşku veren bir düşünce olmuştur. Elbette uzun yıllar alacak böyle bir çalışmayı kısa zamanda tamamlamak mümkün olamaz. *Derleme Sözlüğü*'nün A ve B ciltlerindeki Türkçe malzemeyi değerlendirerek *Türkoloji Dergisi*'nin XIII. cildinde yayımladım. Üçüncü ciltteki (C-Ç) Türkçe malzemeyi burada görüşlerinize sunuyorum. İleride bütün bu araştırmaları bir kitapta toplayarak Anadolu ağızlarının yüzyıllara dayanan Türkçe söz varlığını ortaya koymak istiyorum.

Bu karşılaştırmada kelimelerin anlam ve yapı bakımından aynı olması kuralımız olmuştur.

1. çabaḳ

DS III:1030 çabak (I) "küçük cins balık."

DLT[9] IV:129 çabaḳ "Türk gölünde bulunan ufak bir balık."

[EDPT[10] 395 çabak I (?çapak), DTSl[11]. 135, TDES[12] 79 çapak]

2. çaḫşa-

DS III:1040 çaḫşamak (I) [cağşamak (II)] "gevşemek, birbirinden ayrılmak, eskimek."

TS II[13]:794 çaḫşamak "sarsılıp gevşemek, kağşamak."

DLT III:286 *taş çaḫşadı*, DLT IV:130 çaḫşa- "çağıl çuğul etmek, takılan süs eşyası ses vermek."

3. çaḫşaḳ

DS III:1040 çahşak (II) [çağşak (I)-2] "aşınarak dökülmüş dağ veya duvar yığıntısı, moloz."

DLT I:469 *çaḫşaḳ üze ot bolmas çaḳraḳ bile uwut bolmas*; DLT IV:130 çaxşak "dağ tepelerindeki taşlık yer."

[EDPT 412, DTSl. 142]

4. çaḳ-

DS III:1046 çakmak (V) "kötülük etmek" (bk. DS III:1046 çakmakçı (I) "konuşan iki kişiyi kızıştırarak birbirine takan adam.")

TS II:803 çaḳmaḳ (I) "2. kovlamak, gamzetmek, jurnal etmek."

---

[9] B. Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-III, IV. Endeks*, Ankara 1940-1943.

[10] G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteeth Century Turkish*, Oxford 1972.

[11] V. M. Nadelyaev, D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak, *Drevnetyurkskiy Slovar'*, Leningrad 1969.

[12] H. Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999.

[13] *Tarama Sözlüğü, II. C-D*, TDK Yayınları:212, Ankara 1965.

DLT II:17 *ol ikki kişi ara çaḳdı*, DLT IV:131 çaḳ- " (Oğuzca) kışkırtmak."

[EDPT 405, DTSl. 140]

5. çal

DS III:1047 çal (VI) "1. ala renk, 3. kül rengi."

DLT III:156 *çal koy* "alacalı koyun"; KB[14] 1098 *yalıñ yüzlüg erdim bütürdi saḳal / ḳara ḳuzġun erdim ḳuġu ḳıldı çal.*

[EDPT 417, DTSl. 137]

6. çalın-

DS III:1056 çalınmak (VI) "dedikodu yayılmak", III:1056 (VIII) "1. atıştırmak, az yemek, 2. hayvan az otlamak."

DLT II:149 *at çalındı* "yemin kötülüğünden at arıkladı", II:150 *söz beg ḳulaḳıña çalındı*, DLT IV:133 çalın- "kulağına söz erişmek, arıklanmak, zayıflamak." (bk. DLT IV:132 çal- "söz kulağa çalmak", II:23 *ol sözüg meniñ ḳulaḳḳa çaldı.*)

[EDPT 421, DTSl. 137]

7. çart

DS III:1084 çart "suların getirdiği çörçöp." (bk. DS III:864 cartı (II) "yarım, parça.")

DLT I:341 *biziñ anda bir çart alġımız bar*, DLT IV:137 çart "parça." (bk. DLT IV:137 çart çurt "her şeyin ufağı, döküntüsü.")

[EDPT 428, DTSl. 141]

8. çaruḳ

DS III:1085 çaruk [çaruḫ (II)] "çarık."

DLT I:381 *yaḍaġ atı çarıḳ küçi azıḳ.*

[EDPT 428, DTSl. 141 çarıḳ II, TDES 80 çarık]

---

[14] R.R. Arat, *Kutadgu Bilig*, *I. Metin*, TDK Yayınları, Ankara 1979.

9. çav

DS III:1093 çav (V) "şöhret."

TS II:839 çav (I) "3. şöhret, nam."

KB 1711 *biligsiz beḍük bolsa devlet bile / biliglig beḍükrek kü çav at bile*; DLT I:45 *tutġıl ḳonuḳ aġırlıġ / yaḍsun çawıñ boḍunḳa*, DLT IV:138 çaw "şöhret, şan, ses." (bk. U[15] II 59:4 *utmış çavıḳmış vacır psaklıġ*; AY[16] 34c/16 *çavıḳmış atlıġ*; KB 5916 *atıñ eḍgü bolġay çavıḳġay özüñ*; DLT IV:138 çawıḳ- "ün sahibi olmak, ünlenmek".)

[EDPT 393, DTSl. 142]

10. çeçek

DS III:1105 çeçek (I) "çiçek."

TT[17] V 10:105 *ol ḫua çeçek tuta*; USp[18]. 54:3 *ḳır çeçek*; DLT IV:119 *türlüg çeçek yarıldı / barçın yaḍım kerildi.*

[EDPT 400 çéçek; DTSl. 143, TDES 91 çiçek]

11. çekik

DS III:1112 çekik (I) "serçe büyüklüğünde tarla kuşu."

TS II:848 çekik [çekük] "tarla kuşu, turgay."

DLT IV:140 çekik "serçeye benzer alacalı bir kuş ki siyah kayalıklarda bulunur."

[EDPT 415, DTSl. 143 çekik I]

---

[15] F.W.K. Müller, *Uigurica I*, Berlin 1908; *U II*, Berlin 1911; *U III*, Berlin 1922; *U IV*, Berlin 1931.

[16] C. Kaya, *Uygurca Altun Yaruk*, TDK Yayınları:607, Ankara 1994.

[17] W. Bang, A. von Gabain, *Türkische Turfan-Texte I*, Berlin 1929; *TT II*, Berlin 1929; *TT III*, Berlin 1930; *TT IV*, Berlin 1930; *TT V*, Berlin 1931. A. von Gabain, R. R. Arat, *TT VI*, Berlin 1934. R.R. Arat, W. Eberhard, *TT VII*, Berlin 1936; A. von Gabain, *TT VIII*, Berlin 1954. A. von Gabain, W. Winter, *TT IX*, Berlin 1958. A. von Gabain, *TT X*, Berlin 1959.

[18] W. Radloff, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Leningrad 1928.

12. çeküg ~ çekük

DS III:1116 çeküg "çekiç."

DLT IV:140 çekük "çekiç (Oğuzca)."

[EDPT 415, DTSl. 143]

13. çepiş

DS III:1144 çepiş (I) [çebiç (I)-1, 2, 3] "1. bir yaşındaki keçi yavrusu, 2. bir yaşındaki dişi keçi yavrusu, 3. bir yaşındaki erkek keçi."

TS II:859 çepiş (çebiş) "bir yaşamış erkek keçi."

DLT IV:141 çepiş "altı aylık keçi yavrusu, çepiç."

[EDPT 399, DTSl. 144, TDES 85 çepiç]

14. çermele- ~ çermel-

DS III:1147 çermelemek "örtünün kenarlarını bir araya toplamak."

DLT II:231 *çawıġ çermeldi*; IV: 142 çermel- "bir şeyin ucu kıvrılmak, bükülmek."

[EDPT 430, DTSl. 144]

15. çert-

DS III:1148 çertmek "1. yontmak"

TS II:869 çert âleti "çerçi eşyası, çerçiye gerek olan şey."

DLT III:426 *ol yarmaḳ uçın çertti*; DLT IV:143 çert- "bir şeyin ucunu kırmak."

[EDPT 428, DTSl. 144]

16. çetük

DS III:1152 çetük (I) "kedi." (bk. DS III:1152 çetüklemek "kedi yavrulamak.")

TS II:871 çetük "kedi."

DLT IV:143 çetük "kedi (Oğuzca)"

[EDPT 402, DTSl. 145, TDES 88 çetik 2]

17. çıbıḳ

DS III:1157 çıbık (I) [çıbıḫ] "çubuk."

AY 637:20 *tal çıbıḳı teg titreyü*; U III 7:20 *ḫuanıñ çıbıḳı teg*; DLT II:3 *ol atın çıbıḳ birle çapdı*; DLT IV:144 çıbıḳ "çubuk, yaş olan dal." (bk. DLT çıbıḳla- "taze çubukla vurmak.")

[EDPT 395, DTSl. 147]

18. çıġ

DS III:1158 çığ (I) "süt kazanlarının üzerini kapatmak için kamıştan yapılan örtü, 2. çadırlarda kamıştan yapılmış bölme, 4. ucu dikenli bir çeşit kamış."

TS II:886 çıġ (II) "çadırlarda çubuklardan örülmüş paravana gibi bölme."

TT VII 24:10 *bir çıġ iki xwa*; DLT IV:144 çıġ "göçebelerin sele sazı –çığ otu- ile yaptıkları çadır örtüsü."

[EDPT 404 çığ I "reed", DTSl. 147 çıġ I]

19. çıġay

DS II:1158 çıgay "fakir."

M III[19] 35:10 *yoḳ çıġay ḳap ḳara boḍun*; KP[20] V:5 *yoḳ çıġay emgeklig tınlıġlaraġ körüp ıġladın*; KB 3677 *tapuġḳa özüñni çıġay bil çıġay / tapuġḳa çıġay bil yazuḳlarḳa bay*; DLT III:239 *köñül kimiñ*

---

[19] A. Von Le Coq, *Türkische Munichaica Aus Chotscho III*, Berlin 1922.

[20] J.R. Hamilton, *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*, (Türkçeye çevirenler: E. Korkut-İ. Birkan), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:11, Ankara 1998.

bolsa ḳalı yoḳ çıġay / ḳılsa küçün bolmas anı toḳ bay; DLT IV:145 çıġay "fakir, yoksul. Bk. çıġan (Arguca)." (çıġań için bk.: KT G10 *çıġań boḍunıġ bay ḳıltım.* krş.: DS II:900 cığan (I) "züğürt, parasız.")

[EDPT 408 çığañ; DTSl. 148 çıġay, çıġan]

20. çıġır

DS II:1160 çığır (I) "karlı yerlerde kürekle açılan yol, 2. taşlı yol, patika, 3. iz."

DLT IV:145 çıġır "dar yol, küçük yol, çığır." (bk. DLT IV:145 çıġırla- "çığır açmak, çığır açmağa yönelmek; karda ayağıyla yol açmak.", çıġırlan- "çığırlar peyda olmak". (krş. DS II:902 cığır açmak "karı ayakla tepeleyerek yol açmak.")

[EDPT 409, DTSl. 136 çağır]

21. çıḳan[21]

DS III:1165 çıkana "kız kardeşinin çocuğu, yeğen."

KT[22] K13 *tabġaç ḳaġan çıḳanı çañ senüñ keltı*; DLT IV:147 çıḳan "yiğen, hala ve teyze oğlu."

[EDPT 409 çıkan I "the son of one's maternal aunt", DTSl. 150 çıḳan II]

22. çıḳış

DS III:1168 çıkış (II) "fayda, kâr."

TS II:892 çıḳış etmemek "kazanç sağlayamamak, kâr etmemek."

KB 5913 *üçünçi tetig uz bitigçi bolur / kiriş hem çıḳış bilse ḳaznaḳ tolur*; DLT I:368 *ol ışta çıḳış yoḳ*; DLT IV:147 çıḳış "menfaat, çıkar."

[EDPT 412, DTSl. 151]

---

[21] Yong-Sö Li, *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, İstanbul 1999, s.183.
[22] T. Tekin, *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları:540, Ankara 1988.

23. çiçe ~ çıçalaḳ

DS III:1203 çiçe (II) "küçük parmak."

DLT IV:144 çıçalaḳ "serçe parmak, sırça parmak".

[EDPT 401çıçalak, DTSl. 147]

24. çik

DS III:1212 çik (III) "aşık kemiğinin çukur tarafı." (DS III:1212 çik durmak [çik yatmak (II)] "aşık atıldığında çukur tarafı üste gelmek üzere düşmek.")

DLT IV:151 çik bök "aşığın sırtının tümseğinin yukarı gelmesi." (DLT IV:152 çik tur- "aşık oyununda aşık yan yatınca çukur tarafı yukarı gelmek.")

[EDPT 413 çik I, DTSl. 145 çik I]

25. çoġ

DS III:1257 çoğo "1. sönmüş ateşin kıvılcımlanması, 2. çok yanmış ateş."

TT IX:18-19 *ıḍuḳ çoġ yalın üze*, U IV 10:51 *çoġın yalının ḳutın ḳıvın*, DLT IV:155 çoġ "ateş alevi, ateş yalını."

[EDPT 405, DTSl. 151 çoġ II]

26. çoḳra-

DS III:1261 çokramak (II) "tencere içinde yemek kaynamak." (DS III:1261 çokrak (I) "memba, pınar", çokraşmak "1. toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek, 2. gereğinden fazla çoğalmak", çokratmak "kaynatmak, pişirmek".)

TS II:938 çoḳramaḳ "kaynamak, fokurdamak." (TS II:939 çoḳraşmaḳ "birbirine girer gibi görünmek, kaynaşmak.")

M III 9:15 *çoḳrayurlar ḳamşayurlar*, DLT III:280 *aşıç çoḳradı, mınar çoḳradı*, DLT IV:156 çoḳra- "pınarda su ve tencerede bir şey- kaynamak. (DLT IV:157 çoḳraş- "çoğalmak ve dalgalanmak", çoḳrat- "kaynatmak", çoḳrama yıl "suyu çok olan, fışkıran kaynak, fışkırma".)

[EDPT 410, DTSl. 154]

27. **çömçe**[23]

DS III:1284 çömçe (I) "1. kepçe, büyük tahta kaşık."

TS II:951 çömçe "kepçe."

DLT IV:158 çömçe "kepçe, çömçe (Oğuzca)".

[EDPT 422, DTSl. 155, TDES 99]

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde de kullanılan *Derleme Sözlüğü*'nde geçen "en eski" kelimeler ise şunlardır:

DS II:1067 çanak (III) "2. fincan, 3. ağaçtan ve madenden yapılmış kap."

DLT IV:134 çanaḳ "kap kacak (Oğuzca); çanak, tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kap.", DLT III:109 *er çanaḳ yalġandı.*

[EDPT 425, DTSl. 138]

DS II:1209 çiğit (I) "çekirdek."

DLT IV:151 çigit "pamuk çekirdeği (Arguca)."

[EDPT 414, DTSl. 145]

DS II:1241 çit (IX) "1. göl kenarında sazlardan kurulan, kamıştan örülmüş bir çeşit ağ."

Şu.[24] D8 *çıt anda toḳıtdım yay anda yayladım*; DLT IV:154 çit "kamıştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak."

[EDPT 401 çıt, DTSl. 151 çıt I]

---

[23] A. Tietze'nin "Persian Loanwords in Anatolian Turkish" (*Orisens* 20 (1967), s. 125-168) adlı makalesinde yer almayan bu kelime Farsça *çamça*'dan gelmektedir. Divan'da *çömçe* kelimesi için "Oğuzca" kaydının yer alması dikkat çekicidir. DS I:744 boy (I) "çökeleğe katılan kokulu bir ot" anlamındaki Farsça *böy* kelimesi de Divan'da aynı anlamda ve yine "Oğuzca" kaydıyla yer almıştır.

[24] Şine Usu Yazıtı: H.N. Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları:529, s. 170.

Derleme Sözlüğü'nde kelime başı ses tonlulaşması dışında başka fonetik değişikliğin olmadığı ve aynı anlamda tespit ettiğimiz kelimeler ise aşağıdadır. Ancak buna geçmeden önce bu sözlükteki verilerin, ağız çalışmalarında kullanılması gereken hassas aletlerden yoksun ve ancak derleyicilerin dikkatlerinin ürünü olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

DS III:854 camgur "şalgam[25]"

DLT I:457 *çağmur: şalgam. çamğur: Bu da "şalgam" demektir;* م *ile* غ *yer değiştirmiştir.*

[EDPT 408 çağmur, DTSl. 138, TDES 67 camgur]

DS III:863 carlaşmak[26] "gürültü yapmak."

DLT IV:136 çarlaş- "ağlaşmak, bağrışmak, kükremek.", DLT II:210 *oğlan çarlaşdı, yañanlar çarlaşdı.*

[EDPT 430, DTSl. 141]

DS III:986 cişetmek "işetmek.[27]" (bk. DS II:1240 çişlemek (II) "çocuk işemek.")

DLT II:307 *uraġut kençin çişetti.*

[EDPT 431, DTSl. 146]

---

[25] I. Hauenschild, *Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden*, Wiesbaden 1989, s.35.

[26] H. Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*, TDK Yayınları: 628, Ankara 1995, s. 411.

[27] Bu kelime için Derleme Sözlüğü'nde "işemek" anlamı verilmiştir. Fakat *gız, çocuğu çişet* tanık cümlesinden anlamın "işetmek" olacağı açıktır.